

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК 94(477.87):061.2

DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(50\).2024.305627](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(50).2024.305627)

ЗАКАРПАТТЯ В НАУКОВИХ РОЗВІДКАХ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА (КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.)

Неля Світлик

кандидат історичних наук, доцент кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: nelja.svitlyk@uzhnu.edu.ua

Scopus Author ID: 57190390126

Researcher ID: R 1835-2019

<https://orcid.org/0000-0001-6377-5813>

У даній статті досліджується проблема місця і ролі Закарпаття в наукових дослідженнях Наукового товариства ім. Т. Шевченка, першої наукової інституції, що мала всеукраїнське значення. Метою статті є аналіз вивчення процесу становлення закарпатських студій в науковій роботі товариства, організації видавничої діяльності, налагодження книготоргівлі. Також простежується основна мета товариства при залученні карпато-україніки до наукової роботи. Зокрема, обґрунтовується думка про те, що в основі зародження дослідження Закарпаття членами НТШ лежало бажання перенесення на територію краю українофільських ідей. Наукове товариство ім. Т. Шевченка як інституція з виразною суспільно-політичною позицією дбала про збереження української народності в час, коли було неможливим її політичне оформлення. У статті аналізується яким чином ця настанова НТШ переносилася на закарпатський ґрунт. У статті з'ясовано особливості співпраці НТШ з закарпатськими вченими. Наголошується, що зміст цієї співпраці базувалася на налагодженні в першу чергу особистих контактів між членами НТШ і крайової інтелігенції. В основі вивчення лежать культурні й наукові взаємини між найбільш активними дослідниками Закарпаття, В. Гнатюком, І. Франком, С. Томашиївським та їх місцевими респондентами – Ю. Жатковичем, Ю. Ставровським, Г. Стрипським. На основі вивчення архівного матеріалу та приватного листування, встановленні основні засади взаємин та головні перешкоди на шляху залучення Закарпаття до спільної української ідентичності. У статті також викладаються погляди на важливість і можливості такої співпраці. Стаття також підводить деякі підсумки у проблемі місця Закарпаття у наукових розвідках НТШ та його громадсько-культурної роботи кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: наукове товариство, співпраця, особисті контакти, українська народність, взаємини.

Постановка проблеми. На тлі відзначення 150-ти літнього ювілею однієї з перших наукових інституцій України – Літературного, згодом Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка (далі НТШ), вітчизняна історіографія поповнюється науковими розвідками з проблеми функціонування та роботи цієї першої української Академії наук. НТШ відіграло вирішальну роль у формуванні вітчизняної науки на зламі ХІХ – ХХ ст., акумулювала в собі найкращі інтелектуальні кадри, які досягли значних результатів у вивченні багатьох дослідницьких сфер всіх куточків України. Серед кола наукових зацікавлень членів НТШ вагому роль також посідала й закарпатська проблематика.

Угорська Русь (найчастіше вживана назва краю в тогочасних публікаціях), в час заснування НТШ та найбільшої активізації його роботи, територіально належала як і Галичина до Австро-Угорської імперії, географічно була відділена лише Карпатами, але інтелектуально, політично та культурно була відрізана від інших українських земель, – як влучно висловився М. Драгоманов, – «більше ніж Австралія од Європи». Причини цього склалися історично. Століття мадяризації, відсутність достатньої кількості

навчальних закладів, друкованих видань, обмежений постійними заборонами потенціал місцевих інтелектуалів та тяжке соціально-економічне становище закарпатських русинів-українців, витворили те складне соціально-культурне середовище, яке так вразило М. Драгоманова та його наступників, що колись відвідували край.

Надії на покращення ситуації лежали в площині поглиблення культурної співпраці обабіч Карпат, що вилилася в активізацію особистих та інституційних взаємин між Закарпаттям і Галичиною в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. Створення у Львові наукової установи у вигляді НТШ, не тільки пожвавило цю співпрацю, а й надало їй виразного наукового характеру, хоча й базувалося в основному на особистих ініціативах та наукових вподобаннях членів товариства. Важливим є також той факт, що саме через НТШ на Закарпаття почнуть проникати національні українофільські ідеї, що згодом вплинуть на формування ідентичності закарпатських русинів-українців. Автор ставить собі за мету дослідити, якою була ця співпраця, і яку роль вона відіграла для вивчення історії та культури Закарпаття, а також пробудження в краї національних почуттів. Місце

Закарпаття в наукових розвідках членів НТШ, на основі їх публікацій в друкованих виданнях товариства, розглянемо в даній статті.

Джерела та література. Проблема заснування, діяльності та ролі НТШ в культурному та суспільно-політичному житті українців вже неодноразово вивчалася дослідниками. Як наслідок, на сьогодні маємо достатню історіографічну базу присвячену цій науковій установі. Першими дослідниками, які аналізували роботу НТШ, були його дійсні члени, історик та педагог О. Барвінський [Барвінський, 1892], голова НТШ, історик М. Грушевський [Грушевський, 1900], етнограф В. Гнатюк [Гнатюк, 1923], літературознавець К. Студинський [Студинський, 1928]. Їх публікації є своєрідним способом підбити перші підсумки роботи товариства. В радянський час, після закриття товариства в Україні та початку емігрантської діяльності, дослідження його спадщини в основному проводиться закордоном. Зокрема слід згадати праці українського бібліографа, члена НТШ, В. Дорошенка [Дорошенко, 1951], американського історика, члена НТШ у США, Л. Винара [Винар, 1970], емігрантського дослідника Ю. Герича [Герич, 1973].

Значно зростає кількість публікацій про НТШ з нагоди святкування сторіччя заснування товариства та відновлення його діяльності в Україні. У контексті відомостей про НТШ в 90-х роках ХХ ст. слід згадати публікації голови НТШ О. Романів [Романів, 1990], істориків В. Кубійовича [Кубійович, 1991] та Я. Грицака [Грицак, 1991–1992], дослідників М. Алексієвець та В. Савенко [Алексієвець, Савенко, 1999]. Важливою сучасною науково-дослідною працею з історії заснування та діяльності НТШ є монографія О. Купчинського [Купчинський, 2013].

Окрему історіографічну базу складають публікації присвячені науковим виданням НТШ. В цьому контексті слід згадати наукові напрацювання Е. Гейдела [Гейдел, 2001], З. Зайцева [Зайцева, 2004]. Проте в згаданих працях майже не приділяється увага науковим розвідкам членів НТШ на Закарпатті. Заповнити ці пробіли своїми публікаціями намагалися О. Мазурок [Мазурок, 1992, 2014], Н. Світлик [Світлик, 2008]. Проте багато аспектів цієї проблеми досі залишаються не вивченими. Особливо це стосується вивчення матеріалів друкованих видань товариства, присвячених різним проблемам з історії та культури Закарпаття. Також досі не встановлено, яка була головна мета цієї співпраці, що переважало, чистий науковий інтерес, чи все-таки бажання долучити до спільного українського кореня і цей відлам українського народу. Пролити більше світла на цю сторону діяльності НТШ намагатимемось у даній публікації.

Виклад основного матеріалу. НТШ – найдавніше наукове товариство України, водночас інтелектуальний осередок, який мав не тільки наукове, а й суспільно-політичне значення. Заснування товариства відбулося з ініціативи наддніпрянських громадівців О. Кониського, М. Драгоманова, на кошти Є. Милорадович. Ідея заснування подібної інституції в Галичині виникла на тлі протистояння української інтелігенції російському царизму, мовних та цензурних заборон, що зводили нанівець діяльність громадівців в

Російській імперії. Більш сприятливі обставини в Австро-Угорській імперії, що давали можливість існування українських інституцій, стали причиною перенесення національних ідей на галицький ґрунт. На діяльність нового товариства ставилася важлива національна мета. Цю мету вдало окреслив свого часу багаторічний член НТШ, В. Кубійович, – «Товариство мусіло дати відсіч російським намаганням викреслити українську народність із карти Європи» [Кубійович, 1991, с. 15].

В діяльності товариства дослідники виділяють п'ять етапів [Романів, Грицак, 1990]. Перший етап (1873–1892) – це етап існування товариства як літературного, у який НТШ заявило про себе своєю видавничою діяльністю. Другий етап (1892–1913) – достоту найяскравіший етап діяльності товариства, коли НТШ перетворилося в наукову інституцію, що мала на меті розвивати українську науку у всіх її сферах. Новий статут товариства прийнятий з ініціативи О. Кониського та О. Барвінського в 1892 р., та доповнений статутом 1898 р., остаточно структурно витворили наукову інституцію європейського рівня.

В цей період НТШ активно розвивалося творячи українську науку. Серед значних досягнень даного етапу є підготовка і видавництво серійних і періодичних наукових видань, організація і наповнення музею та бібліотеки. В 1892 р. розпочнеться видавництво головного періодичного друкованого органу НТШ – Записок НТШ (далі ЗНТШ). Під час другого етапу діяльності НТШ, до 1913 р., вийшло друком загалом 114 томів «Записок» [Кушнір, 2019, с. 65]. Окрім «ЗНТШ» також виходили «Руська історична бібліотека» (1894–1904, 9 томів), «Жерела до історії України-Руси» (1895–1924, 11 томів), «Етнографічний збірник» (1895–1929, 40 томів), «Літературно-науковий вісник» (далі ЛНВ), (1898–1914, 66 томів) тощо. Ключовою постаттю товариства цього часу був його голова М. Грушевський (1897–1913). Поряд з ним активними діячами НТШ були І. Франко, В. Гнатюк, М. Павлик. Власне саме з цими особистостями та пов'язано становлення в товаристві закарпатських студій.

Метою діяльності товариства з моменту його заснування, було не тільки творити українську науку, а й стати потужним осередком збереження української народності та творення української ідентичності. Під час другого етапу роботи товариства ця настанова чітко проявляється. Враховуючи той факт, що всі члени НТШ, були також найбільш активними суспільно-політичними діячами національного відродження, його політичного етапу, цілком зрозумілою є діяльність інституції в цьому напрямку. Вважаємо, що цей аспект став одним із головних в процесі формування в НТШ закарпатських студій, з метою приєднання закарпатського відламу до спільного українського національного кореня.

Зауважимо, що питання культурного і національного зближення Галичини та Закарпаття постало ще в середині ХІХ ст., в часи Весни народів. Саме тоді відбулися активні спроби встановлення особистої співпраці між галицькою і закарпатською інтелігенцією. Та після кількох десятиліть пожвавлення відносин, вони були майже зведені нанівець новим

посиленням мадяризаційних заходів в краї в 70–80-х рр. Змінити ситуацію намагався відомий громадівець М. Драгоманов, який відвідавши Закарпаття в 1875–1876 рр. дав собі Ганнібалову присягу «*щонебудь зробити для Угорської Русі*». Однак прямі політичні впливи з Галичини були ризикованими з огляду на протидію угорської влади. Більш ефективними здавалися активні культурні впливи для формування серед місцевого населення національної свідомості.

Ініціативи М. Драгоманова не зразу знайшли активних послідовників, адже для налагодження ефективної співпраці та дослідження краю необхідні були кошти. І тут знову активну роль відіграли наддніпрянці, а зокрема громадівець Микола Ковалевський, який був переконаний в необхідності надання матеріальної допомоги для налагодження закарпатських студій. Після встановлення контактів з членами НТШ, зокрема І. Франком та М. Павликом, в 1895 р. М. Ковалевський заснував так званий «Угроруський фонд». Згодом на базі цього фонду склався «Комітет у справах угороруських», до якого увійшли в основному члени НТШ, зокрема І. Франко, В. Гнатюк, М. Павлик [Світлик, 2008, с. 173]. Метою створення фонду було залучення коштів для видавництва літератури, організації експедицій та наукових досліджень на Закарпатті, проведення культурних заходів, тобто, як зауважив І. Франко, – «*запомагання наукових студій над Угорською Руссю*» [Франко, 2008, с. 125].

Кошти до «Угроруського фонду» залучалися через особисті внески, меценатські ініціативи, акції збору коштів. Так, особисто М. Ковалевський пожертвував до фонду 200 корон. Члени комітету зібрані кошти розподіляють згідно з планом угро-руських досліджень. Інформацію про розподіл коштів знаходимо в приватному листуванні членів комітету та архівних фондах, зокрема фондї НТШ у Центральному державному історичному архіві у Львові [ЦДІА, ф. 309, оп. 1, спр. 20, арк. 3]. З матеріалів довідуємось, що, наприклад, частину коштів, 100 корон, надано члену НТШ, відомому етнографу В. Гнатюку для організації його етнографічних поїздок на Закарпаття. Ще 100 корон витрачено на друкування «Протесту» галичан проти мадяризації на Закарпатті, опублікованого в журналі «Житє і слово». Ще 40 корон з фонду витрачено на організацію поїздки творчих хороших колективів з Галичини до Угорської Русі, з метою організації концертів в Ужгороді. Зокрема, інформацію про ці концерти знаходимо в листах В. Гнатюка до Г. Стрипського [Відділ рукописів бібліотеки ім. В. Стефаника, ф. 34. (Гнатюк), спр. 539, арк. 6].

Активний дослідник історії, етнографії та культури Закарпаття, член НТШ, В. Гнатюк, не раз окреслював завдання фонду у своїх публікаціях та листах. Відзначаючи його доцільність і значення для розвитку карпатознавчих студій, вчений наголошував на його корисність в справі національного відродження місцевого населення. Зокрема, на сторінках видання «Житє і слово», в статті «Угроруська мізерія», В. Гнатюк писав: «*...зложимо два інститути в котрих будуть могли безплатно або за маленькими*

доплатами проживати сини і дочки Угорських русинів, а рівночасно учацати до наших руських шкіл. Се може зробити такий перелом в житті Угорської Русі, якого доси не було; се може викликати цілковите відродженє угорських русинів. А задатки до такого можливого відродженя вже й тепер є. Русини Угорські видять свою біду, хотять їй зарадити, але не знають, як і за що братися. Ми повинні їм подати помічну руку. У нас зав'язався комітет для угор-руських справ. Чи не занявся б він складками про таку добру ціль. Рівночасно треба б заложити і то конечно якийсь фонд на популярні видавництва для Угорської Русі» [Гнатюк, 1897, с. 47].

Як бачимо, головною метою залучення коштів до угроруського фонду було їх використання для наукових досліджень краю, видання необхідної літератури та покращення освітніх умов для населення Закарпаття, з виразним українофільським спрямуванням. Зауважимо, що згаданий комітет у справах угроруських під егідою НТШ продовжував роботу і на початку ХХ ст. В той час його очолював В. Гнатюк. Зокрема, вчений займався питанням видавництва збірника статей про Угорську Русь, на основі зібраного матеріалу з дослідницьких експедицій членів НТШ і для цього хотів залучити кошти з фонду. Остання відома нам згадка про угроруський фонд за 1907 р., розміщена в листі І. Франка до М. Павлика.

Однак, навіть попри фінансове сприяння, наукова і суспільно-політична робота на Закарпатті в основному базуватиметься на особистих ініціативах та наукових вподобаннях членів НТШ. Серед найбільш активних дослідників виділяються чотири особистості, що були піонерами для українознавства взагалі й стали піонерами карпатознавства. Це – письменник і літературознавець І. Франко, етнограф В. Гнатюк, діалектолог і природознавець І. Верхратський та історик С. Томашівський. Всі вони були членами НТШ, публікували свої дослідження на сторінках друкованих видань товариства.

Безумовно найвагомішу роль у встановленні в НТШ закарпатських студій відіграв вже згадуваний етнограф В. Гнатюк, більша частина наукової роботи якого була покладена саме на вивчення етнографічних особливостей угорських русинів і підкреслення їх культурної та етнічної єдності з галицькими русинами. Він є автором значної кількості ґрунтовних праць про Закарпаття. Досить згадати його 6 томів «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі», які є цінним джерелом для дослідження проблем з карпатоукраїніки й досі не втратили своєї актуальності. А статті, замітки, рецензії вченого на сторінках друкованих видань НТШ та інша публіцистика, не тільки розкривали соціально-економічне і культурне становище русинів Закарпаття, а й містили конкретні ідеї для його покращення. Цьому ж сприяла й активна особиста співпраця В. Гнатюка з місцевою інтелігенцією, Ю. Ставровським, Ю. Жатковичем, Г. Стрипським.

Саме на В. Гнатюка була покладена важлива місія, вивчити можливості для співпраці, встановити необхідні контакти. Після заложення угроруського фонду В. Гнатюк організує протягом 1895–1896 рр. три поїздки на Закарпаття, одночасно проводячи

власні дослідження і налагоджуючи взаємини з місцевою інтелігенцією. Зауважимо, що організація цих поїздок мала певні труднощі через відсутність усталених особистих зв'язків з місцевим населенням. Про цю обставину згадував і сам В. Гнатюк, - *«Хотів я взяти з собою в путь кое-какие рекомендации и какое однако было мое удивление, когда я убядился, что с Угорської Русью никто не поддерживает никаких отношений и потому никто не может мне ничем помочь. Этот факт сильно меня поразил, тим більше, что я знал, что до 1867 г. т. е. до введения австро-угорского дуализма, было иначе и отношения между галицкими и угорскими украинцами были постоянны»* [Гнатюк, відділ рукописів бібліотеки ім. В. Стефаніка, ф. 2641, арк. 4].

Ці слова В. Гнатюка були не випадковими, оскільки дійсно наприкінці XIX ст. культурна співпраця обабіч Карпат була зведена майже нанівець. Цей період для Закарпаття позначився відходом духовної верстви від народних позицій, її мадяризацією, ліквідацією більш ніж скромних національних установ, психологічним занепадом національних сил і виходом на поверхню життя нового типу закарпатця з ментальністю новоспеченого угорського патріота-приймака. Стимулювати процес національного відродження можна було тільки шляхом пізнання народної культури. А для цього треба було наблизити еліту суспільства до народних низів, орієнтуючись на галицький зразок національного відродження.

Наукова і культурна діяльність НТШ в справі збереження і відродження народності в цьому відношенні була дуже показовою. До того ж, саме культурні заходи НТШ могли розраховувати на дещо більший успіх, ніж прямі політичні впливи з Галичини. Вони, по-перше, могли викликати гостру реакцію Будапешта, а по-друге, безумовно, не мали б сильного відгуку з боку місцевої інтелігенції та малограмотного закарпатського селянина. Разом з тим організовані НТШ заходи мали колосальне значення, адже етнографічні дослідження в товаристві автоматично піднімали проблему існування окремої української культурної нації з усіма відповідними атрибутами: мовою, територією, ментальністю, звичаєвістю, матеріальною та духовною складовою, історією державності.

Для втілення задуманого членам НТШ необхідно було відновити особисті контакти з закарпатською освіченою когортою населення, зокрема знайти вчених, які б хотіли протидіяти мадяризації та рятуватися від повної загрози денационалізації й тиску угорського шовінізму. Подорожуючи селами Закарпаття В. Гнатюк особисто ознайомився з місцевою соціо-культурною ситуацією, разом з тим торує шлях для нових досліджень та налагодження культурних взаємин обабіч Карпат. Під час своїх подорожей дослідник робить невтішні висновки та відразу зауважив, що головними перешкодами на шляху активізації особистої та наукової співпраці закарпатських діячів з галицькими колегами буде збереження в краї сильних москвофільських позицій, що поряд з активною мадяризацією, робило майже неможливим національне пробудження.

Свої враження про закарпатську інтелігенцію після

здійснених подорожей, В. Гнатюк описує так, - *«...зато пришлось констатировать, что вся тамошня интеллигенция, кь которой можно причислить священников, учителей, дяковъ... совершенно денационалізована, въ противоположность кь народу; что эта интеллигенция не имеет ни какого національного сознания, что говоритъ въ семи исключительно на мадярскомъ языке»* [Відділ рукописів бібліотеки ім. В. Стефаніка, ф. 34, оп. 41, спр. 2641 (Гнатюк), арк. 4].

Але водночас вчений зауважує, що познайомився з деякими закарпатськими діячами з якими необхідно встановити співпрацю і які могли б, за підтримки галичан, сприяти культурному і національному розвитку краю, - *«Правда я нашель и несколько исключений, людей действительно умныхъ и интелегентных, так же отчужденныхъ отъ насъ, благодаря специальнымъ угорскимъ отношениямъ и мадярскому воспитанию. Кь сожалению ихъ было так мало, что при ихъ помощи нельзя было сделать ничего больше серйозного»* [Відділ рукописів бібліотеки ім. В. Стефаніка, ф. 34, оп. 41, спр. 2641 (Гнатюк), арк. 5].

Найміцніші особисті контакти В. Гнатюк встановив з Ю. Жатковичем, Ю. Ставровським та Г. Стрипським. З приватного листування між ними довідуємось, що основний зміст співпраці базувався на зборі джерельного матеріалу з історії та етнографії Закарпаття, поширення друкованих видань, залучення наукових публікацій згаданих діячів до галицьких видань. Саме через В. Гнатюка, ці закарпатські вчені долучалися фактично до наукової роботи НТШ, чи як Г. Стрипський, були його членами та публікували свої дослідження на сторінках друкованих видань НТШ. Так, В. Гнатюк приєднав до співпраці з НТШ закарпатського священника Ю. Жатковича. Зокрема, В. Гнатюк 4 березня 1896 р. виголосив доповідь на засіданні товариства у Львові, у якій ознайомив членів товариства з діяльністю Ю. Жатковича та запропонував друкувати його праці в ЗНТШ. Як наслідок, згодом коштом НТШ були надруковані «Етнографічні замітки з Угорської Русі», автором яких був Ю. Жаткович.

Попри встановлені особисті контакти, каменем протиріч між членами НТШ і закарпатською інтелігенцією довгий час було мовне питання, зокрема вкорінена в культурі краю москвофільська орієнтація. І хоча в цілому русини Закарпаття позитивно ставилися до налагодження співпраці з галичанами, і з НТШ зокрема, мовне питання залишалося дискусійним. Оскільки НТШ як наукова установа виступала на чітких українофільських національних позиціях, москвофільські ідеї на Закарпатті гальмували культурне і наукове зближення, і часто ставали приводом до відкидання пропонованих заходів галичан. Так, один з вже згадуваних респондентів В. Гнатюка на Закарпатті, Ю. Ставровський в одному з листів писав, - *«Мы бедные угоро-русские радуемся, что наши Галицкия братья по крови и вере занимаются нами и поддерживают в насъ еще русский дух. Но на ту деятельность, которую развивает Ваша, такъ названная украинофильская партия, мы Угро-русские смотримъ не совсем симпатично»* [Відділ рукописів

бібліотеки ім. В. Стефаніка, ф. 34, оп. 41, спр. 2641 (Гнатюк), арк. 9].

Ще один активний член НТШ та один з лідерів суспільно-політичного життя в Галичині, М. Павлик теж був заангажований в закарпатську проблематику. Втілюючи в життя ідеї М. Драгоманова про встановлення тісних культурних зв'язків з угорськими русинами, вчений так само головною перешкодою вважав мадярофільство та русофільство місцевої інтелігенції. Зокрема у своєму листі до редакції ужгородської газети «Карпат» М. Павлик закликає повернутися до народної культури, рідної мови місцевого населення, і лише за таких умов стане можливою більш тісна співпраця і допомога від галичан, – «Даремне Ви сподіваєтесь якої-небудь підмоги від кого-небудь із русинів: угорських, галицьких, і російських, бо навіть львівське «Слово» і газети, прихильні російському деспотизму не схотять підперти тих, що хочуть усіх русинів угорських зробити слугами мадярського начальства» [ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 157, арк. 45].

Проте М. Павлик закликає все-таки до активізації співпраці НТШ із Закарпаттям, висловлюючи надію, що вдасться когось із місцевих діячів долучити до українофільської діяльності, – «А тим часом між угорсько-руськими патріотами і іншими русинами знайдуться напевне люди, котрі почують потребу нової, живішої угорсько-руської газети, котра би боронила інтереси угорсько-руського мужицтва і відвернуть молодіж від служби «господам-мадярам» для служби «рабам-музикам»...» [ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 157, арк. 48].

Таким місцевим діячем стане літературознавець і фольклорист Г. Стрипський, якого вже згадуваний В. Гнатюк назве «світлим духом Угорської Русі». Зокрема, В. Гнатюк писав: «Що до літературної мови він був довгий час майже самотнім між угорськими українцями, який тримався чистої української орієнтації» [Гнатюк, 1897, с. 88]. З Володимиром Гнатюком Г. Стрипського зв'язувала довголітня дружба. Позналились вони в 1897 р. за посередництва Ю. Жатковича і ця зустріч для Г. Стрипського, майже повністю змадяризованого «рутена», була вирішальною в плані дальшої національної орієнтації. Тоді ж Г. Стрипський вступив на філософський факультет Львівського університету, де потрапив в середовище знаних українських інтелектуалів, слухав лекції М. Грушевського, О. Колеси. Знайомиться Г. Стрипський і з іншими членами НТШ, які цікавилися дослідженням Закарпаття, зокрема, О. Роздольським, І. Верхратським, С. Томашівським.

Початок особистої співпраці Г. Стрипського з членами НТШ, дасть змогу останньому активізувати свою культурну і наукову роботу в краї. Завдяки організаторським здібностям вченого на Закарпатті з Галичини почали їздити групи студентів, учнів і навіть співочі хори. У співпраці з В. Гнатюком ведеться робота над створенням музею, та на жаль ця ідея так і не була втілена в життя. Сам Г. Стрипський надзвичайно цінував свою співпрацю з НТШ і ті можливості, які вона давала. У своїх публікаціях неодноразово згадував це, «В том часе на нашу

Подкарпатску Русь звернули увагу и наши najbliżши брата, галицькі Русини або Українці. До них належать: Володимир Гнатюк, Иван Верхратській, Иван Франко, Стефан Томашівський, Иларіон Свенцицький... Они своими працями заинтересовали целый світ в том часі, коли наши люде под утиском маляр мусили мовчати, и чась коли малярі святковали тисячолітній ювілей пановання над другими народами, запротестовали за нас перед целой Європой лиш галицькі Українці» [Стрипський, 1916, с. 180].

Г. Стрипський є автором численних праць, які публікувалися як на Закарпатті, так і в Галичині. Особливо плідною була його співпраця з НТШ. Багато своїх публікацій він публікує на сторінках ЗНТШ і ЛНВ. До того ж вчений брав безпосередню участь у поширенні серед місцевої інтелігенції книг, які НТШ надсилало на Закарпаття, про що не раз згадує у своїх листах до В. Гнатюка. А в листі від 24 жовтня 1908 р. Г. Стрипський повідомляє В. Гнатюка, що редакція угорської газети «Szazadok» доручила йому робити короткі виписки з усіх томів Записок НТШ для угорської бібліографії, тому він просить Володимира Михайловича надіслати йому 19 томів Записок, яких йому не вистачало [Відділ рукописів бібліотеки ім. В. Стефаніка, ф. 34, спр. 539, арк. 24].

4 березня 1914 р. Г. Стрипського односторонньо прийнято дійсним членом історико-філологічної секції НТШ, про що вчений згадує у своєму листі до В. Гнатюка та висловлює подяку В. Гнатюку і С. Томашівському, що сприяли його обранню [Відділ рукописів бібліотеки ім. В. Стефаніка, ф. 34, спр. 539, арк. 27]. Також, завдяки В. Гнатюку Г. Стрипський був одним із трьох молодих вчених, що отримав стипендію від НТШ для дослідження закарпатського письменства (інші дві дістали С. Томашівський та М. Кордуба). Г. Стрипський був першим дійсним членом НТШ із Закарпаття. Другим дійсним членом НТШ із когорти закарпатської інтелігенції став уже по першій світовій війні відомий закарпатський вчений В. Гаджега, якого згодом було наділено статусом почесного члена НТШ.

Як бачимо, одна з головних заслуг у формуванні співпраці між НТШ і закарпатськими вченими належала В. Гнатюку. Саме він налагодив стабільні контакти з представниками місцевої інтелігенції, займався детальним вивченням етнографії краю, мовних та історичних традицій, опублікував значну кількість джерельного матеріалу та опікувався діяльністю Угро-руського фонду. У своїх працях дослідник обґрунтовано довів наукову надуманість і політичну спекулятивність тверджень закарпатських москвофілів про якусь етнокультурну відмежованість закарпатців від галицьких українців. Так, з цього приводу В. Гнатюк писав: «Що вода пливе там до Дунаю, що інший вітер віє то правда, але щоби Угорська Русь мала бути іншим краєм від нашої галицько-київської Русі, щоби тамошні люди інші від наших були, то я ніяк не міг доглянути» [Цит. за Тиводар, 1995, с. 40].

Головним завданням НТШ в справі дослідження Закарпаття В. Гнатюк вважав відродження народної мови, прищеплення розуміння місцевому населенню про спільність говірок закарпатських русинів з галицькими. Так, у статті «В справі літературної мови

підкарпатських русинів» В. Гнатюк писав: *«Я говорив до них не інакше, як літературною українською мовою, а проте вони мене дуже добре розуміли... Мав я з собою також твори українських письменників (Т. Шевченка, С. Руданського, І. Франка, О. Федьковича), відчитував їм і вони розуміли, котрі були письменні, самі читали і просили не раз дати їм сяку або таку книжечку. По повероті, зі Львова вислав я не раз туди українські книжки»* [Гнатюк, 1981, с. 245–246].

Окрім власних публікацій із закарпатської тематики, В. Гнатюк на сторінках видань НТШ публікував значну кількість рецензій на карпатознавчі публікації інших дослідників. У своїх рецензіях вчений завжди порушував проблему культурного занепаду краю та окреслював ідеї як покращити ситуацію. Так, у своїй рецензії на працю «Угро-руские народние співанки», М. Врабеля за 1902 р., дослідник відзначає культурне пожвавлення в Закарпатті на зламі століть. Причиною цього пожвавлення вчений вважає поглиблення вивчення місцевої народної культури, залучення живої народної мови і поступовий відхід від москвофільства: *«Нове століття почалось на Угорській Русі децю крацими видами на майбутнє, ніж минуле століття. Якщо XIX століття, бодай друга його половина, перейшло для угорських русинів майже в гіпнотичнім сні, зневір'ї на крацу долю, песимізм та звертанні очей до східного месії, який мав прийти їх визволити з-під дотеперішнього ярма і утворити окремих для них рай, то XX століття вказує на зворот до лішого, невеличкий вправді, але все зворот»* [Гнатюк, 1901, с. 35].

У рецензії на працю іншого дослідника, В. Францева – «Обзор важнейших изучений Угорської Русии», вчений вкотре висловлюється щодо мовної проблеми на Закарпатті. При тім дослідник не тільки констатує мовні проблеми, а й називає причини тяжкого культурного та економічного становища закарпатських русинів. Зокрема В. Гнатюк відносить до них урядову політику угорської влади, а також безініціативність місцевої інтелігенції та фактично антинародну позицію вищого духовенства. В. Гнатюк стверджує, що, – *«Угорську Русь може спасти цілковитий поворот до чистої народної мови»*, та що спроба русифікувати письменство Закарпаття лише сприяє мадяризації [Гнатюк, 1902, с. 39].

Вчений до останнього вірив і вболівав за утвердження на Закарпатті української ідентичності. Уже в часи міжвоєнного періоду, коли між Галичиною і Закарпаттям утверджалися нові державні кордони, В. Гнатюк вкотре підкреслює національну єдність всіх українців, в тому числі й закарпатських, – *«Розвиток національно-культурного життя в Україні не може залишитися без впливу та ті етнографічні українські землі, що залишилися в інших державах... Ніякі граничні стовпи і ніякі заборони не придадуться тут ні нащо, бо ідеї не сплять на них. Ніякими експериментами не дасться також перемінити підкарпатських русинів, отже українців, на москалів»* [Гнатюк, 1981, с. 244].

Про значний інтерес до закарпатської проблематики серед членів НТШ свідчить і той факт, що на засіданнях товариства часто обговорювалися питання

про покращення культурної та національної ситуації в краї, заслуховувалися доповіді В. Гнатюка про пророблену роботу. Окрім В. Гнатюка над закарпатською проблематикою працювали й інші члени НТШ. Глибоко цікавився літературою краю І. Франко, дбали про вивчення історії М. Грушевський та С. Томашівський, проводили свої дослідження С. Петрушевич та І. Верхратський. Головна заслуга І. Франка полягала в публікації знайдених на території краю рукописів. Частиною знайшов В. Гнатюк, частину надсилали місцеві діячі. Так, велику кількість джерел зібрав для вченого Ю. Жаткович. Публікуючи ці стародруки, І. Франко залучав їх до спільної української літературної спадщини.

І. Петрушевич, відомий вчений, економіст, який довгий час співпрацював з НТШ і публікував свої статті на сторінках ЛНВ, також цікавився різними проблемами з карпатоукраїніки. Зокрема він є автором досить ґрунтовної статті «Вражіння з Угорської Русии», яка була вміщена на сторінках ЛНВ за 1899 р. У цій статті дослідник подає характеристику різних сторін життя з Угорської Русі. Захоплюючись природною красою краю, щирістю простолюду, вчений водночас дуже критично оцінює місцеву інтелігенцію, – *«Географічні, економічні і політичні відносини витворили на Угорщині інтелігенцію без душі, без суспільно-національних ідеалів. Вийшовши з люду бідного і темного, розбитого з давен-давна на дрібні діалектичні групи, вона не мала змоги заспокоїти сама своїх духовних потреб і витворити оригінальну культуру... Проти напору мадярського елемента вона могла у своїй нужді ставити, що найбільше відрубність обряду. Коли до того додати з одного боку до крайності темне москвофільство одної частини, а мадяризаційні змагання більшості з другого, можна уявити собі менше-більше той кромішній хаос, отсю духовну нікчемність і порожнечу, в якій нидіє Угорська Русь... В мові, в письмі, в руках, неледві в голосі і ході знати нужду пропащого народу»* [Петрушевич, 1899, с. 54].

Разом з тим І. Петрушевич зауважує, що однією з основних причин зміцнення москвофільства на Закарпатті, була й та, що тут досить пізно дізналися про український рух у Галичині та сприйняли його як пропольський. Вину цього він покладає на недостатню заангажованість галицьких суспільно-політичних діячів в питанні долучення краю до спільного національного кореня. Дослідник вважає, що угороруській інтелігенції необхідно взяти єдиний курс до національного розвитку, а не ділитися на групи, тим паче, що шанси до культурного пробудження залишаються, – *«Коли угро-руська інтелігенція на очі всеж таки не рушається то се ще не доказ загального занепаду живих сил того відлому українсько-руського народу... Інтелігенція живе житєм неповним і штучним, а однак з неї рекрутується чимало здатних людей... Духовий рух не то що не упадає, а противно збільшається... Видко, щось уже ворухиться серед наших братів за Бескидом. Тільки біда в тім, що в Угро-русинів нема доси того духового ферменту, котрий, як Мойсеєва палиця зі скали, добуває з грудей завмерлого народу сьвіжі пориви, запал і піднімає його на ноги»* [Петрушевич, 1899, с. 60]. І плекати цей

«духовний фермент», як вважає вчений, мають саме галичани, що перебували в децю кращому становищі.

Цінні розвідки з приводу мови русинів Закарпаття на сторінках ЗНТШ помістив мовознавець І. Верхратський. Він був одним з перших дослідників закарпатських говорів і застосовував у їх дослідженні новітню діалектологічну методологію. Наслідком його роботи та обстеження на місці була студія «Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів». У цій праці подано аналіз говірок із багатьма зразками у формі оповідань, загадок, приповідок та пісень. В статті також підкреслюється мовна спорідненість між закарпатцями та галичанами. Зокрема, І. Верхратський зазначає: «Много слів щиро руських затрачених вже в інших областях нашої отчини уціліло на Русі Угорській, тож словня угорско-руска не в однім згляді повинна збагатити словню літературного українського язика» [Верхратський, 1899, с. 4].

Винятково сумлінним дослідником Закарпаття був і член НТШ С. Томашівський, який, як історик, був тонким аналітиком статистики та церковно-етнічних відносин на Закарпатті. Вчений і досі залишається найбільшим авторитетом в дослідженні словацько-української етнічності та мовної межі, перехідних говірок та ідентичності на межі ХІХ – ХХ ст. На сторінках Записок НТШ С. Томашівський помістив декілька розвідок про Закарпаття, які містили важливі етнографічні та статистичні відомості.

Так, важливу джерельну інформацію містить стаття С. Томашівського – «Угорські Русини в світлі малярської урядової статистики», присвячена аналізу угорських переписів населення. У даній статті дослідник, порівнюючи наслідки двох переписів з 1890 і 1900 років, вивчає проблеми етнічної асиміляції, мовних і релігійних меж на Закарпатті тощо. У передмові С. Томашівський звертається до проблеми дослідження історії Закарпаття. Автор вказує на позитивні зрушення, але радить прискіпливо і критично ставитись до виданої літератури. Зокрема, С. Томашівський пише: «Література про Угорських Русинів вже доволі велика; що раз появляються нові розвідки, і то не від самих русинів, а й від чужих, але дуже часто дотеперішні дослідники опиралися до тепер на двох жерелах: на урядовій статистиці й духовних шематизмах обох руських єпархій» [Томашівський, 1903, с. 2].

Для дослідження карпатської народності, її етнографічного коріння і національних ознак, вчений радить залучати більше джерел. За словами С. Томашівського, не варто спиратися при дослідженні виключно на угорську урядову статистику, яка є в більшості сфальсифікованою. Не дуже інформативними вчений вважає і духовні джерела, які в плані етнографічних досліджень варто використовувати тільки як другорядне джерело, адже вони фактично не відрізняють населення по народності, а лише за вірою. Тому вчений вважає, що, – «...доконче треба взятись до докладного наукового оброблення Угорської Русі, з боку етнографічного й історичного» [Томашівський, 1903, с. 2].

Невеличкими причинками брали участь в карпато-українських дослідженнях ще такі вчені – члени НТШ: О. Колесса («Причинки до історії угорсько-руської

мови і літератури») [Колесса, 1900], І. Кревецький, М. Кордуба, М. Возняк (студія про закарпатського вченого-енциклопедиста П. Лодія) [Возняк, 1913] та інші. Варто також зазначити, що на сторінках Записок НТШ йшло широке обговорення усіх важливих публікацій з карпато-україніки, зокрема, історико-культурних праць українських, російських вчених – Ф. Аристова, А. Будиловича, В. Францева, І. Філевича, А. Петрова; німецькомовних праць Реймунда Кайндля та норвезького діалектолога Олафа Броха. Так само публікувались рецензії на закарпатські видання.

З початком Першої світової війни зацікавлення членами НТШ закарпатською проблематикою знизиться. По-перше, війна витворить цілком нову соціокультурну дійсність і винесе на порядок денний нові виклики та загрози українському національному та культурному життю. По-друге, причиною буде і конфлікт всередині самого НТШ, що призведе у зміну керівництва, зокрема в 1913 р. М. Грушевський залишить посаду голови НТШ. Причиною конфліктів були різні політичні інтереси членів НТШ напередодні війни та суперечки навколо питання структури самого товариства, існування його як виключно наукової установи чи як громадсько-політичної організації. Зміна керівництва НТШ розпочне новий – третій етап діяльності товариства, і вплине на формування відмінних наукових інтересів серед його членів, що потребує окремого дослідження.

Висновки. Отже, Наукове товариство ім. Т. Шевченка та його члени відіграли вагомий роль у зміцненні наукових та особистих взаємин між Галичиною і Закарпаттям, поживали карпатознавчі дослідження. Особливо інтенсивною ця співпраця була наприкінці ХІХ на початку ХХ ст., тобто за часів другого етапу діяльності НТШ (1892 – 1913 рр.). Завдяки цілеспрямованій роботі членів товариства відбулося становлення карпатознавчих студій в НТШ. Дослідження, які проводилися на Закарпатті сприяли культурному зближенню з іншими українськими землями, а в подальшій перспективі пробудженню національної свідомості та формуванню української ідентичності. Члени НТШ ціле направлено переносили на закарпатський ґрунт українофільські ідеї. Шляхом їх поширення було обрано інтенсивні дослідження, прищеплення ідей культурної спорідненості для розуміння національної єдності. Зауважимо, що така тактика принесла в майбутньому свої плоди. Прямі політичні впливи з Галичини, через протидію угорської влади, були майже не можливі на Закарпатті. А от наукова і культурна робота більш імовірно могла вплинути на свідомість закарпатських русинів-українців. Робота членів НТШ вже стає помітною на початку ХХ ст., коли й серед когорти місцевої закарпатської інтелігенції проростають міцні паростки національних почуттів.

Найбільшу роль в активізації карпатознавчих досліджень відіграли такі члени НТШ, як В. Гнатюк, І. Франко, С. Томашівський, І. Петрушевич, І. Верхратський. Цікавився історією та культурою Закарпаття і багаторічний голова НТШ М. Грушевський. З-поміж закарпатської інтелігенції в досліджуваній період найбільш активно співпрацювали з НТШ Ю. Жаткович та Г. Стрипський. Матеріали із Закарпаття, результати

досліджень публікувалися на сторінках періодики НТШ, особливо таких видань як ЗНТШ і ЛНВ. Це ще більше популяризувало закарпатську дійсність, вносячи її в загальноукраїнський контекст. Врешті, саме члени НТШ зробили якісно новий крок в поглибленні як культурних, так і етнонаціональних взаємозв'язків між Закарпаттям і Галичиною.

Зауважимо, що Наукове товариство ім. Т. Шевченка і в міжвоєнному періоді при ослабленій діяльності, також продовжувало включати у свою роботу й видавничі плани карпатоукраїніку. Так, активно в цьому напрямку працюватиме К. Студинський. Однак інтенсивність співпраці суттєво знизиться. На це вплинули різні причини, і насамперед

криза в самому НТШ, що призведе до зменшення його наукової ролі. Важливою причиною цього був ще й новий політичний кордон між Закарпаттям і Галичиною. Але була й позитивна причина. На Закарпатті вже постали власні культурні й наукові інституції та видання, у яких співпрацювали й деякі галичани. До прикладу, два галицькі емігранти, що у міжвоєнний період плідно працювали на Закарпатті як гімназійні педагоги і відіграли важливу роль в культурному та політичному житті краю – діалектолог Іван Панькевич та літературознавець і письменник Володимир Бірчак – також були дійсними членами НТШ. Однак ця проблема потребує окремого дослідження.

Список використаних джерел

- Алексієвцев, М., Савенко, В., 1999. *Роль Наукового товариства ім. Т. Шевченка в українському національному відродженні (друга половина XIX – початок XX ст.)*, Тернопіль, 188 с.
- Барвінський, О., 1892. Про заснування і дотеперішній розвиток товариства ім. Шевченка у Львові, *Записки НТШ*, т. 1, с. 209–212.
- Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки НАН України ім. В. Стефаника, ф. 34, оп. 41, спр. 2641 (Гнатюк В. М. Один із діячів Угорської Русі: Юлій Ставровскій), на 30 арк.
- Верхратський, І. 1899. Знадоба для пізнання угорсько-руських поговорів, *ЗНТШ*, т. 27, кн. 1, с. 1–276.
- Відділ рукописів Львівської бібліотеки НАН України ім. В. Стефаника, ф. 34, (Гнатюк), спр. 539, (Стрипський Г. Листи до Гнатюка В. М. (1897 – 1918), на 37 арк.
- Винар, Л., 1970. *Михайло Грушевський і Наукове товариство імені Тараса Шевченка: 1892 – 1930*, Мюнхен: Дніпрова хвиля, 111 с.
- Возняк, М., 1913. До характеристики Петра Лодія, *ЗНТШ*, т. 113, с. 150–175.
- Герич, Ю., 1973. Статути Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, *Український історик*, № 1–2, с. 43–64.
- Гийдел, Е., 2001. Записки Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка, *Карпатика*, вип. 1, с. 323–333.
- Гнатюк, В., 1981. В справі літературної мови підкарпатських русинів. Передрук, *ЗНТШ*, т. 201: *Вибрані статті про народну творчість*, Нью-Йорк, с. 241–247.
- Гнатюк, В., 1923. *Наукове товариство імені Шевченка. З нагоди 50-ліття його заснування (1873 – 1923)*, Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 15 с.
- Гнатюк, В. *Один из деятелей Угорской Руси: Юлій Ставровскій (как я занялся Угорской Русью. Моя переписка с Ю. Ставровским. Його характеристика)*, Рукопис, рукописний відділ бібліотеки ім. В. Стефаника, ф. 2641, на 28 арк.
- Гнатюк, В., 1901. Рецензія на: Врабель М. Угро-русские народные спеванки, *ЗНТШ*, т. 45, кн. 1, бібліографія, с. 35–39.
- Гнатюк, В., 1902. Рецензія на: Францев В. Обзор важнейших изучений Угорской Руси, *ЗНТШ*, т. 45, кн. 1, бібліографія, с. 39–46.
- Гнатюк, В., 1897. Світлий дух на Угорській Русі, *Буковина*, № 87, с. 87–88.
- Гнатюк, В., 1897. Угроська мізерія, *Житє і слово*, т. 6, кн. 1, с. 46–62.
- Грицак, Я., 1991 – 1992. Конфлікт 1913 року в НТШ: причини і причинки, *Український історик*, № 110–115, с. 319–332.
- Грушевський, М., 1900. *Хроніка наукового товариства імені Шевченка*, Львів, 116 с.
- Дорошенко, В., 1951. *Огнище української науки – Наукове Товариство ім. Шевченка*, Нью-Йорк, 116 с.
- Зайцева, З. І., 2004. Записки Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка: започаткування та шлях до академічного стандарту (1892 – 1914 рр.), *Український історичний журнал*, № 2, с. 104–112.
- Колесса, О., 1900. Причинки до історії угорсько-руської мови й літератури, *ЗНТШ*, т. 35–36, кн. 3–4, с. 6–98.
- Кубійович, В., 1991. *Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка*, Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 53 с.
- Купчинський, О., 2013. *Наукове товариство ім. Шевченка: дослідження, матеріали*, ред. кол.: С. Гелей, І. Гирич, У. Єдлінська та ін, Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 492 с.
- Мазурок, О., 1992. Роль Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка у вивченні історії Закарпаття, *Карпатика. Актуальні проблеми історії і культури Закарпаття*, вип. 1, с. 106–134.
- Мазурок, О. С., Мандрик, І. О., 2014. Угорський історик про М. Грушевського та НТШ у Львові, *Науковий вісник Ужгородського університету, серія: історія*, вип. 2 (33), с. 127–138.
- Петрушевич, І., 1899. Вражіння з Угорської Русі, *Літературно-науковий вісник*, т. 5, кн. 1, с. 52–61.
- Романів, О., Грицак, Я., 1990. НТШ: Етапи діяльності, *Вісник Академії наук УРСР*, № 3, с. 69–76.
- Світлик, Н., 2008. Записки Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка як джерело вивчення наукових контактів Закарпаття і Галичини, *Науковий вісник Ужгородського університету, серія: історія*, вип. 21, с. 172–179.
- Стрипський, Г., 1916. З старшої письменності Угорської Русі. Привіт Іванови Франкови в сорокалітє його письменської праці, 1874 – 1914, *Літературно-науковий збірник*, Львів, с. 179–195.
- Студинський, К., 1928. Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові (1873 – 1928), *ЗНТШ*, т. 150, Львів, с. 9–18.
- Тиводар, М., 1995. Видатний народознавець, *Закарпаття: народознавчі роздуми*, Ужгород: «Карпати», 205 с.
- Томашівський, С., 1903. Угорські Русини в світлі мадярської урядової статистики, *ЗНТШ*, т. 56, с. 1–116.
- Франко, І. Я., 2008. Зібрання творів у 51 т, ред. кол.: Є. П. Кирилюк (голова) та інші, т. 50, К.: Наукова думка, 323 с.
- Центральний державний історичний архів у Львові (далі ЦДА), ф. 309, НШТ, оп. 1, спр. 20, арк. 3; оп. 1, спр. 28, на 15 арк.; оп. 1, спр. 42, на 55 арк.
- ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 157, арк. 43–48.

References

- Aleksiiivets, M., Savenko, V., 1999. *Rol Naukovoho tovarystva im. T. Shevchenka v ukrainskomu natsionalnomu vidrozhenni (druga polovyna XIX – pochatok XX st.)* [The role of the Scientific Society named after T. Shevchenko in the Ukrainian national revival (second half of the 19th – beginning of the 20th century)], Ternopil, 188 s. (in Ukrainian).
- Barvinskyi, O., 1892. Pro zasnuvannia i doteperishnii rozvytok tovarystva im. Shevchenka u Lvovi [About the foundation and development of the company named after Shevchenko in Lviv], *Zapysky NTSh*, t. 1, s. 209–212 (in Ukrainian).
- Viddil rukopysiv Lvivskoi naukovoï biblioteky NAN Ukrainy im. V. Stefanyka, f. 34, op. 41, spr. 2641 (Hnatiuk V. M. Odyn yz deiatelei Uhorskoï Rusy: Yulii Stavrovskii), na 30 ark. (in Ukrainian).
- Verkhratskyi, I. 1899. Znadoby dlia piznannia uhorsko-ruskykh pohovoriv [Tools for learning Hungarian-Russian colloquialisms], *ZNTSh*, t. 27, kn. 1, s. 1–276 (in Ukrainian).
- Viddil rukopysiv Lvivskoi biblioteky NAN Ukrainy im. V. Stefanyka, f. 34. (Hnatiuk), spr. 539. (Strypskyi H. Lysty do Hnatiuka V. M. (1897 – 1918), na 37 ark. (in Ukrainian).
- Vynar, L., 1970. *Mykhailo Hrushevskiy i Naukove tovarystvo imeni Tarasa Shevchenka: 1892 – 1930* [Mykhailo Hrushevskiy and the Taras Shevchenko Scientific Society: 1892 – 1930], Miunkhen: Dniprova khvyliya. 111 s. (in Ukrainian).
- Vozniak, M., 1913. Do kharakterystyky Petra Lodiia [To the characteristics of Peter Lodyi], *ZNTSh*, t. 113, s. 150–175 (in Ukrainian).
- Herych, Yu., 1973. Statuty Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka u Lvovi [Statutes of the Scientific Society named after Shevchenko in Lviv], *Ukrainskyi istoryk*, № 1–2, s. 43–64 (in Ukrainian).
- Hyidel, E., 2001. Zapysky Naukovoho tovarystva im. T. H. Shevchenka [Notes of the Scientific Society named after T. G. Shevchenko], *Karpatyka*, vyp. 1, s. 323–333 (in Ukrainian).
- Hnatiuk, V., 1981. V spravi literaturnoi movy pidkarpatskykh rusyniv. Peredruk [In the case of the literary language of the Subcarpathian Ruthenians], *ZNTSh*, t. 201: Vybrani statii pro narodnu tvorchiist, Niu-York, s. 241–247 (in Ukrainian).
- Hnatiuk, V., 1923. *Naukove tovarystvo imeny Shevchenka. Z nahody 50-littia yoho zasnovannia (1873 – 1923)* [Shevchenko Scientific Society. On the occasion of the 50th anniversary of its foundation], Lviv: Naukove tovarystvo imeny Shevchenka, 15 s. (in Ukrainian).
- Hnatiuk, V. *Odyn yz deiatelei Uhorskoï Rusy: Yulii Stavrovskii (kak ya zaniatsia Uhorskoï Rusiu. Moia perepyska s Yu. Stavrovskym. Yoho kharakterystyka)* [One of the figures of Ugric Rus: Yuliy Stavrovsky (how I got involved in Ugric Rus. My correspondence with Yu. Stavrovsky. His characteristics)]. Rukopys. Rukopysnyi viddil biblioteky im. V. Stefanyka, f. 2641, na 28 ark. (in Ukrainian).
- Hnatiuk, V., 1901. Retsenziia na: Vrabel M. Uhro-russkye narodnye spevanky [Review of: Vrabel M. Ugric-Russian folk songs], *ZNTSh*, t. 45, kn. 1, Bibliohrafiia, s. 35–39 (in Ukrainian).
- Hnatiuk, V., 1902. Retsenziia na: Frantsev V. Obzor vazhneishykh yzuchenii Uhorskoï Rusy [Review of: Frantsev V. Review of the most important studies of Ugric Rus], *ZNTSh*, t. 45, kn. 1, Bibliohrafiia, s. 39–46 (in Ukrainian).
- Hnatiuk, V., 1897. Svitlyi dukh na Uhorskii Rusi [A bright spirit in Hungarian Rus], *Bukovyna*, № 87, s. 87–88 (in Ukrainian).
- Hnatiuk, V., 1897. Uhoruska mizeriia. [Ugra-Russian misery], *Zhytie i slovo*, t. 6, kn. 1, s. 46–62 (in Ukrainian).
- Hrytsak, Ya., 1991 – 1992. Konflikt 1913 roku v NTSh: prychny i prychnyky [The conflict of 1913 in the NTSh: causes and reasons], *Ukrainskyi istoryk*, № 110–115, s. 319–332 (in Ukrainian).
- Hrushevskiy, M., 1900. *Khronika naukovoho tovarystva imeni Shevchenka* [Chronicle of the Shevchenko Scientific Society], Lviv, 116 s. (in Ukrainian).
- Doroshenko, V., 1951. *Ohnyshche ukrainskoï nauky - Naukove Tovarystvo im. Shevchenka* [The focus of Ukrainian science is the Scientific Society named after Shevchenko], Niu-York, 116 s. (in Ukrainian).
- Zaitseva, Z. I., 2004. Zapysky Naukovoho tovarystva im. T. H. Shevchenka: zapochatkuvannia ta shliakh do akademichnoho standartu (1892 – 1914 pp.) [Notes of the Scientific Society named after T. G. Shevchenko: the beginning and the way to the academic standard (1892 – 1914 pp.)], *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, № 2, s. 104–112 (in Ukrainian).
- Kolessa, O., 1900. Prychnyky do istorii uhorsko-ruskoï movy y literatury [Reasons for the history of the Hungarian-Russian language and literature], *ZNTSh*, t. 35–36, kn. 3–4, s. 6–98 (in Ukrainian).
- Kubiiiovych, V., 1991. *Narys istorii Naukovoho tovarystva im. Shevchenka* [Essay on the history of the Scientific Society named after Shevchenko], Lviv: Naukove tovarystvo imeni Shevchenka, 53 s. (in Ukrainian).
- Kupchynskiy, O., 2013. *Naukove tovarystvo im. Shevchenka: doslidzhennia, materialy* [Scientific Society named after Shevchenko: research, materials], Red. kol.: S. Helei, I. Hyrych, U. Yedlinska ta in., Lviv: Naukove tovarystvo im. Shevchenka, 492 s. (in Ukrainian).
- Mazurok, O., 1992. Rol Naukovoho tovarystva im. T. H. Shevchenka u vyvchenni istorii Zakarpattia [The role of the Scientific Society named after T. G. Shevchenko in the study of the history of Transcarpathia], *Karpatyka*, Aktualni problemy istorii i kultury Zakarpattia, vyp. 1, s. 106–134 (in Ukrainian).
- Mazurok, O., Mandryk, I., 2014. Uhorskyi istoryk pro M. Hrushevskoho ta NTSh u Lvovi [Hungarian historian about M. Hrushevskiy and the National Academy of Sciences in Lviv], *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: History*, vyp. 2 (33), s. 127–138 (in Ukrainian).
- Petrushevych, I., 1899. Vrazhinnia z Uhorskoï Rusy [Impressions from Hungarian Rus], *Literaturno-naukovyi visnyk*, t. 5, kn. 1, s. 52–61 (in Ukrainian).
- Romaniv, O., Hrytsak, Ya., 1990. NTSh: Etapy diialnosti [NTSH: Stages of activity], *Visnyk Akademii nauk URSSR*, № 3, s. 69–76 (in Ukrainian).
- Svitlyk, N., 2008. Zapysky Naukovoho tovarystva imeni T. H. Shevchenka yak dzherelo vyvchennia naukovykh kontaktiv Zakarpattia i Halychyny [Notes of the Scientific Society named after T. G. Shevchenko as a source for the study of scientific contacts between Transcarpathia and Galicia], *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: History*, vyp. 21, s. 172–179 (in Ukrainian).
- Strypskyi, H., 1916. Z starshoi pysmennosti Uhorskoï Rusi. Pryvit Ivanovy Frankovy v sorokalitie yoho pysmenskoï pratsi. 1874 – 1914 [From the older literature of Hungarian Rus. Greetings to Ivanova Frankova on the fortieth anniversary of his writing], *Literaturno-naukovyi zbirnyk*, Lviv, s. 179–195 (in Ukrainian).
- Studynskiy, K., 1928. Naukove Tovarystvo im. Shevchenka u Lvovi (1873 – 1928) [Scientific Society named after Shevchenko in Lviv (1873 – 1928)], *Zapysky NTSh*, t. 150, Lviv, s. 9–18 (in Ukrainian).
- Tyvodar, M., 1995. *Vydatnyi narodoznavets. Zakarpattia: narodoznavchi rozdumy* [An outstanding ethnologist. Transcarpathia:

ethnographic reflections], Uzhhorod: «Karpaty», 205 s. (in Ukrainian).

Tomashivskiy, S., 1903. Uhorski Rusyny v svitli madiarskoi uriadovoï statystyky [Hungarian Ruthenians in the light of Hungarian government statistics], *ZNTSh*, t. 56, s. 1–116 (in Ukrainian).

Franko, I., 2008. *Zibrannia tvoriv u 51 t.* [Collection of works in 51 volumes]. Red. Kol.: Ye. P. Kyryliuk (holova) ta inshi. t. 50, K.: Naukova dumka, 323 s. (in Ukrainian).

Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv u Lvovi (dali TsDIA), f. 309, NShT. op. 1, spr. 20, ark. 3; op. 1, spr. 28, ark. 15; op.1, spr. 42, na 55 ark. (in Ukrainian).

TsDIA Ukrainy u Lvovi, f. 663, op. 1, spr. 157, ark. 43–48 (in Ukrainian).

Nelia Svitlyk

Candidate of historical sciences, associate professor of the Department of Antiquity, the Middle Ages and the history of pre-modern Ukraine, SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

TRANSCARPATHIA IN THE SCIENTIFIC EXPLORATIONS OF THE SCIENTIFIC SOCIETY NAMED AFTER TARAS SHEVCHENKO (END OF THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH CENTURY)

This article examines the problem of the location and role of Transcarpathia in the scientific research of the Scientific Society named after Taras Shevchenko, the first scientific institution of all-Ukrainian importance. The purpose of the article is to analyze the process of formation of Transcarpathian studies in the scientific work of the society, the organization of publishing activities, and the establishment of the book trade. The society's primary goal in involving Carpatho-Ukrainians in scientific work is also traced. The belief that the idea of transferring Ukrainophile views to the region's territory lay at the heart of the study of Transcarpathia by members of the National Academy of Sciences. Scientific Society, named after Taras Shevchenko, as an institution with a distinct Ukrainian position, took care of preserving the Ukrainian nation at a time when it was impossible to shape it politically. The article analyzes how this instruction of the NTSh was transferred to Transcarpathian soil. The article clarifies the peculiarities of the cooperation of the National Technical University with Transcarpathian scientists. It is emphasized that the content of this cooperation was based on establishing, first of all, personal contacts between members of the NTSh and the regional intelligentsia. The study is based on the cultural and scientific relations between the most active researchers of Transcarpathia, V. Hnatyuk, I. Franko, S. Tomashivskiy and their local respondents - Y. Zhatkovich, Y. Stavrovskiy, G. Stripskiy. Based on the study of archival material and private correspondence, the main principles of relations and the main obstacles to the involvement of Transcarpathia in the common Ukrainian identity were established. The article also presents views on the importance and possibilities of such cooperation. The article also summarizes some conclusions on the issue of Transcarpathia's place in the scientific research of the National Academy of Sciences and its social and cultural work.

Keywords: *Scientific society, cooperation, personal contacts, Ukrainian nationality, relations.*